

Planuri de lecții comentate

RĂZBOAIELE MEDICE

1. Cauzele războaielor medice :¹

- a) tendințele expansioniste ale Imperiului persan²
- b) opoziția concepțiilor de viață : despotism și libertate³
- c) răscoala ionienilor (499—494 î.e.n.) :
 - cauzele răscoalei⁴
 - ajutorul athenian⁵
 - înfrângerea răscoalei : distrugerea Miletului
 - urmările răscoalei⁶

2. Primul război medic (490 î.e.n.) :

- *obiectiv* : împiedecarea oricărei intervenții a Greciei-mame în sprijinul orașelor grecești aflate sub dominație persană⁷
- *pretext* : ajutorul dat de Athena și Eretria ionienilor
- *impuls* : îndemnul lui Hippias
- *expediția persană din anul 490 î.e.n.* :
 - debarcarea de la Marathon⁸
 - tactica lui Miltiades : lupta de la Marathon (13 sept. 490 î.e.n.)⁹
 - eșecul încercării de a surprinde Athena¹⁰
- însemnătatea victoriei de la Marathon¹¹

3. Perioada dintre cele două războaie (490—480 î.e.n.) :

- motivele întârzierii persane¹²
- situația din Grecia :
 - dificultățile Spartei¹³
 - înnoirea personalului politic în Athena¹⁴
 - Themistokles și crearea flotei atheniene¹⁵
 - cererea de supunere din partea regelui persan.

4. Al doilea război medic (480—479 î.e.n.)

- planul lui Xerxes
- lupta de la *Thermopylae* (august 480 î.e.n.) : valoarea ei morală
- lupta navală de la *Artemision* (sfârșitul lui august 480 î.e.n.)¹⁷
- 28 sept. 480 î.e.n. : lupta navală de la *Salamina* ; înfrângerea flotei persane

- 27 aug. 479 î.e.n. : lupta de la Plateea ; înfrîngerea armatei persane de uscat
 - contraofensiva greacă : lupta de la *Mykale* (sfîrșitul lui august 479 î.e.n.)
 - cauzele și însemnătatea victoriei grecilor¹⁸
5. *Sfîrșitul războaielor medice (478—449 î.e.n.)* :
- 478 : formarea *ligii de la Delos*
 - continuarea luptei pentru îndepărtarea primejdiei persane
 - 449 î.e.n. : victoria de la *Salamina din Cipru*
 - 448 î.e.n. : pacea lui *Kallias* ; sfîrșitul războaielor medice¹⁹
6. *Concluzie* : Însemnătatea istorică a războaielor medice²⁰

Comentariu istoric

1. Deși schimbarea petrecută în anul 558 î.e.n., cînd Kyros răsturnase dominația mezilor și instaurase supremația persilor, nu rămăsese necunoscută grecilor, pentru ei și noua stăpînire păstrase tot denumirea de „regat al mezilor“. De aceea, deși Herodot îi menționează la tot pasul pe perși, pentru el războiul era „medic“ ; astfel, denumirea de „războaie medice“ a prevalat.

2. Aflat pe vremea lui Darius (521—486 î.e.n.) la apogeul puterii lui, Imperiul persan a manifestat o puternică tendință expansionistă atît spre răsărit, unde s-a înființat satrapia Indiei, cuprinzînd țarmul răsăritean al fluviului Indus, cît și spre apus unde, în urma expediției împotriva sciților (513 î.e.n.), se înființase, pe *teritoriul Europei*, satrapia Thraciei. Or, această instalare a puterii persane la frontierele lumii grecești arăta în mod limpede intenția regelui persan de a-și întinde dominația asupra întregii Grecii. Și cum cel puțin statele grecești cele mai dezvoltate, între care Sparta și Athena se situau la acea dată pe primul loc, nu erau dispuse să accepte o atare dominație, conflictul apărea ca inevitabil.

3. Deși dominația persană apărea ca, relativ, ușoară, dat fiind că ea respecta tradițiile, credințele și modul de viață al popoarelor supuse, mulțumindu-se cu un tribut moderat și, în unele cazuri, cu mici contingente militare, grecii au respins cu hotărîre ideea unei atari dominații. Principalul motiv îl constituia incompatibilitatea absolută între forma de guvernămînt persană, *despotismul asiatic*, care concentra întreaga putere în mîna monarhului, și cea greacă, *republica* (polisul), în care, indiferent dacă era aristocratică sau democratică, guvernarea aparținea comunității. În timp ce toți locuitorii Imperiului persan se considerau *supuși* ai regelui, ale cărui porunci făceau legea, grecii erau mîndri de a fi *cetățeni liberi* și de a se supune numai legii, ca expresie a propriei lor voințe. De aceea, în înțeleștarea cu puternicul Imperiu persan, grecii au luptat pentru idealul lor de libertate civică și de independență politică. Așa se explică faptul că tocmai polisurile în care sentimentul civic și cel patriotic își găseau adevărata lor semnificație, Sparta și Athena, s-au aflat în fruntea luptei pentru libertate.

4. Este sigur că nu greutatea tributului i-a împins pe ionieni la răscoală împotriva persilor : dovadă faptul că, intrînd să facă parte din liga de la Delos în calitate de asociați liberi, cetățile grecești de pe coasta Asiei Mici plăteau tezaurului federal de la Delos o contribuție foarte apropiată, dacă nu chiar

egală, cu tributul plătit mai înainte regelui persan. Adevărata cauză trebuie căutată în nemulțumirea provocată de instaurarea, cu ajutorul stăpînirii persane, a tiranilor în cea mai mare parte a cetăților; așa se explică de ce, chiar de la începutul răscoalei, tiranii au fost goniți, iar conducerea luată de elemente democratice.

5. Ajutorul pe care Athena l-a dat ionienilor consta în douăzeci de corăbii (la care s-au adăugat cele cinci trimise de Eretria) și fusese determinat de faptul că fostul tiran Hippias, fiul lui Peisistratos, gonit din Athena în anul 510 î.e.n., se refugiase la Sigeion, în teritoriu aflat sub stăpînire persană, de unde ceruse sprijinul satrapului din Sardes, Artafernes, pentru a-și redobîndi dominația asupra Athenei. De aceea, athenienii îi considerau pe perși drept dușmani, văzînd în ei o primejdie continuă pentru regimul lor democratic, deabia instaurat. Dar se mai adăuga și un motiv de ordin sentimental: ionienii erau, dintre toți grecii, cei mai apropiați athenienilor, deoarece vorbeau aproape același dialect, cultivau aceleași tradiții istorice și celebrau, cu ocazia sărbătorii Apaturțiilor, aceleași obiceiuri familiale. Din păcate, ajutorul athenian a fost de scurtă durată deoarece, în anul 496 î.e.n., un membru al familiei Peisistratizilor, Hipparchos, ales arhonte, a rechemat escadra trimisă în sprijinul ionienilor, fapt care a produs demoralizare în rîndurile răsculaților, determinînd mai multe defectiuni, care au dus la înfrîngerea flotei ioniene de către cea feniciană la insula Lade și la cucerirea și distrugerea centrului răscoalei, Miletul (494 î.e.n.).

6. Deși înfrîntă, răscoala ionienilor a avut urmări dintre cele mai însemnate. Mai întii, ea reprezenta prima ridicare la luptă a unei comunități grecești pentru redobîndirea libertății pierdute, oferind un exemplu plin de învățăminte pentru grecii din Grecia-mamă. Totodată, ea a trezit sentimentul de solidaritate al grecilor din patria mamă cu frații lor de sub stăpînire străină ce se ridicaseră la luptă, provocînd prin aceasta cea dintii ciocnire directă între grecii liberi și perși. Dar, mai presus de toate, a atras atenția asupra rolului hotărîtor pe care-l jucase flota în victoria finală a perșilor, fapt care a determinat efortul athenian de construire a unei flote la nivelul cel mai înalt al tehnicii nautice la timpului.

7. Deși se părea că răscoala ionienilor va rămîne un simplu episod local, fără urmări pentru restul Greciei, ea a declanșat în realitate războaiele medice. Adîncă impresie pe care a făcut-o în toată lumea grecească distrugerea Miletului, ca și jefuirea și arderea celui mai venerat sanctuar, acela al Branchizilor, de la Didyma, a întărit voința de luptă a grecilor împotriva „barbarilor“ și a ușurat realizarea unei înțelegeri care a îngăduit rezistența victorioasă împotriva atacului persan. Pe de altă parte, Darius se convinsese că existența unei Grecii libere era incompatibilă cu dominația persană asupra bazinului răsăritean al Mediteranei: faptul că, sprijiniți de două mici escadre și de un corp expediționar aproape neînsemnat venit din Grecia, ionienii ținuseră în șah timp de șase ani cele mai bune trupe persane și pe cei mai buni marinari ai imperiului, arăta că, pentru liniștea Asiei Mici, se impunea întinderea dominației persane și asupra Greciei-mame. De altfel, prin solii trimiși în 491 î.e.n. în polisurile grecești, regele nu a cerut decît recunoașterea de către Grecia a supremației persane, simbolizată prin acordarea de „pămînt și apă“, fără vreun amestec direct în treburile interne sau vreo plată de tribut, ci numai un angajament de a nu se

opune acțiunilor întreprinse de rege în alte teritorii și de a nu ajuta pe dușmanii lui. Dar atât spartanii, cât și athenienii au respins cererea regelui persan, acceptând riscul unui conflict armat.

8. Debarcarea de la Marathon s-a făcut după indicațiile fostului tiran al Athenei, Hippias, care îi însoțea pe perși în speranța că va fi repus în vechea lui situație. Sfatul era judicios, deoarece cîmpia Marathonului, aflată la 40 km depărtare de Athena (în grecește *marathôn* înseamnă „fineață“) se termina cu o plajă ferită de vînturile de nord și de est, care dădea un bun adăpost flotei persane; ea oferea, în același timp, cîmp de manevră cavaleriei persane, împotriva căreia infanteria atheniană era neputincioasă; în sfîrșit, ea îngăduia stabilirea unui lagăr în apropierea țărmlui, unde trupele persane puteau aștepta ca tulburările interne din Athena, provocate de partizanii Peisistratizilor, să ofere prilejul ocupării orașului.

9. Rolul lui Miltiades a fost hotărîtor în cîștigarea victoriei de la Marathon. Nu numai că influenței lui i se datoresc măsurile energice luate de athenieni, ca: mobilizarea generală și trimiterea după ajutor la Sparta și la Plateea, dar chiar și hotărîrea *capitală* de a nu-i aștepta pe perși în Athena (ale cărei ziduri nu se găseau atunci în stare a asigura o rezistență de durată și unde un act de trădare din partea sprijinitorilor lui Hippias era oricînd cu putință), ci de a merge să-i înfrunte pe perși chiar la Marathon. De altfel, corpul expediționar persan nu era numeros, el necuprinzînd mai mult de 20.000 de oameni, inclusiv cavaleria. De aceea, tactica lui Miltiades de a ocupa înălțimile care dominau cîmpia Marathonului și de a aștepta venirea ajutorului spartan, i-a obligat pe perși să accepte lupta.

10. După sfîrșitul luptei de la Marathon, cînd flota persană s-a îndreptat spre Athena pentru a o surprinde fără apărare, un scut a lucit la soare pe vîrfurile Muntelui Pentelikon: era un semn (a cărui exactă semnificație ne scapă) pe care partizanii lui Hippias îl făceau perșilor. Dar, graba cu care soldații athenieni s-au înapoiat sub zidurile Athenei a împiedicat orice act de trădare. Este de subliniat, cu acest prilej, că întîrzierea ajutorului spartan nu s-a datorat unei atitudini răuvoitoare, ci numai unor împrejurări neprevăzute: dovadă că, îndată ce au avut posibilitatea, spartanii au venit în marș forțat în ajutorul Athenei; numai că au ajuns a doua zi după victorie.

11. Deși în plan militar lupta de la Marathon reprezentase numai o ciocnire, însemnătatea ei în istoria Greciei a fost deosebită, dovadă amintirea neștearsă și de lungă durată pe care a lăsat-o. Pentru prima oară grecii îi învingeau pe perși, iar învingătorii erau athenienii, care pînă atunci nu jucaseră decît un rol secundar în istoria militară a Greciei. În același timp, ea verifica valoarea regimului democratic ca factor de mobilizare a tuturor energiilor în lupta comună pentru păstrarea libertății. În sfîrșit, în mod obiectiv, ea marca faptul că prima încercare a regelui persan de a-și întinde stăpînirea asupra întregului bazin al Mediteranei orientale se terminase cu un eșec, care dădea grecilor răgazul trebuitor pentru a se pregăti de noi lupte.

12. Nevoia de a menține prestigiul militar al imperiului persan și de a împiedica izbucnirea de războaie, la aflarea eșecului suferit în Grecia, l-a îndemnat pe Darius să reia ofensiva în vederea supunerii Greciei. Dar, împrejurări neprevăzute au făcut ca pregătirile să dureze un deceniu. În anul 486 î.e.n. izbucni

o răscoală în Egipt pe care marele rege nu o putu înăbuși pînă la moartea sa (toamna anului 486 î.e.n.). Urmașul său Xerxes, după ce izbuti în 484 î.e.n. să reprime răscoala, avu de făcut față alteia izbucnită în Babylon, așa încît pînă în 483 î.e.n. nu a putut relua pregătirile campaniei împotriva Greciei. Este drept să spunem că în această acțiune a dovedit un spirit metodic și prevăzător, care ni-l prezintă sub altă înfățișare decît aceea pe care ne-a lăsat-o istoriografia greacă.

13. Dificultățile interne prin care a trecut Sparta între 490 și 480 î.e.n. explică pe de o parte ezitățile ei de a se angaja cu hotărîre în pregătirea unei acțiuni comune împotriva primejdiei persane, iar pe de alta teama ei de a se găsi izolată de statele care se pregăteau să înfrunte această primejdie, începînd cu Athena. Neînțelegerile cu unii dintre aliații săi, nevoia unei supravegheri mai riguroase a heloților, veșnicul conflict cu Argosul, toate acestea absorbeau atenția Spartei, împiedicînd-o să aprecieze cu luciditate gravitatea primejdiei persane. Pe de altă parte, însă, refugiarea unuia dintre cei doi regi ai săi, Demaratos, la curtea regelui persan, făcea din el un alt Hippias, care de data aceasta amenința libertatea Spartei. De aceea, ea a fost silită să păstreze contactul cu Athena.

14. Aspectul cel mai important al vieții politice din Grecia între 490 și 480 î.e.n. îl reprezintă înnoirea personalului politic din Athena. După moartea lui Miltiades în 489 î.e.n., problema pregătirilor militare pentru a face față amenințării persane a constituit punctul central al luptei politice. Faptul că răscoala ionienilor fusese înfrîntă *pe mare* și că expediția din 490 î.e.n. fusese trimisă *tot* pe mare arată lămurit că și în expediția pe care o pregătea regele persan se va sprijini pe o escadră puternică. Or, Athena dispunea numai de o flotă mediocră, care fusese înfrîntă de Egina în 486 î.e.n. De aceea, necesitatea construirii unei flote puternice apărea ca evidentă. Dar, partidul aristocratic al Alkmeonizilor, în frunte cu Megakles, se opunea unui program de construcții navale, sprijinit de Xanthippos (tatăl lui Perikles) și de Aristides, precum și de micii proprietari care, temîndu-se de o năvălire persană pe uscat, cereau întărirea frontierelor terestre ale Atticei. În fruntea „partidului naval“ se afla Themistokles, unul dintre cei mai mari oameni politici ai Athenei, dotat cu un excepțional simț de descifrare a viitorului și cu marea calitate a hotărîrilor rezezi. Lupta politică pentru sau împotriva creării unei puteri navale atheniene a fost soluționată pe calea ostracismului; în cîțiva ani, toți adversarii programului naval au fost ostracizați: Hipparchos, șeful Peisistratizilor, în 487; Megakles, în 486; Xanthippos, în 484, iar Aristides, în 482 î.e.n. Rămas învingător, Themistokles, devenit conducătorul efectiv al Athenei, și-a putut aduce la îndeplinire programul de construire a unei flote atheniene puternice.

15. În anul 483 î.e.n., se descoperise în Mt. Laurion un nou filon de argint, „izvorul de argint“, cum îl numește Eschil. La propunerea lui Themistokles, venitul anual de 100 de talaŃni a fost afectat construirii unei puternice escadre navale alcătuite din *triere*, cele mai noi corăbii de război cu trei rînduri de vîsle. Construită într-un ritm rapid, noua flotă avea în anul 480 î.e.n., aproape 180 de triere, făcînd din Athena prima putere maritimă a Greciei.

16. Puterea navală a Athenei a constituit principalul argument în determinarea Spartei la o colaborare în lupta de apărare împotriva perșilor. Ea a înțeles că, chiar dacă ar fi rezistat cu succes atacurilor infanteriei persane la

Istmul Corinthului, perșii ar fi debarcat de pe mare și ar fi înconjurat forțele spartane, fără să mai vorbim de faptul că ar fi putut provoca o răscoală a heloșilor, care ar fi pus în primejdie întregul sistem politic al Spartei.

17. Deoarece bătălia navală de la Artemision arătase că, deși superioară numericeste, flota imperiului persan se dovedea inferioară celei grecești sub raportul capacității de manevră și de șoc, comandamentul athenian (respectiv, Themistokles) a înțeles că singura șansă de a înfringe pe perși rezidă într-o bătălie navală hotărâtoare, de natură a pune oastea de uscat a perșilor în primejdia de a se vedea izolată de bazele ei. De aici hotărîrea cu care Themistokles a sprijinit ideea unei lupte navale decisive în strâmtoarea Salaminei.

18. Deși dispunînd de forțe inferioare (forțele coalizate ale grecilor nede-pășind cu mult 50.000 de hopliți, în fața oștirii persane ce depășea 100.000 hopliți), grecii au cîștigat victoria, datorită dragostei lor de libertate (care la Athena se întrupa în regimul democratic de curînd instituit, iar la spartani în tradiționala disciplină civică); iubirii de patrie; superiorității armamentului și tacticii lor noi și, mai ales, disciplinei militare căreia au știut să i se supună, în fața armatelor persane care, alcătuite din contingente aparținînd unor neamuri deosebite, erau lipsite de interes și de convingere față de cauza pentru care erau siliți, ca și de disciplină militară. Era, de fapt, victoria spiritului de libertate hellenic asupra despotismului oriental.

19. Cu victoria de la Mykale și cu ocuparea orașului Sestos, războaiele medice se încheiaseră în înțelesul că Imperiul persan nu a mai făcut niciodată vreo încercare de a invade Grecia. De aici înainte și pînă la pacea lui Kallias (478—449 î.e.n.), luptele duse de liga de la Delos împotriva perșilor sub conducerea lui Kimon au urmărit numai eliminarea flotei persane din Marea Egee. Ele s-au încheiat cu victoria navală atheniană din 449 î.e.n., de la Salamina din Cipru (dar, să nu uităm, *victorie în retragere*), care a îngăduit lui Perikles să încheie o pace onorabilă. Prin „pacea lui Kallias“ (448 î.e.n.), regele persan se angaja să nu mai trimită corăbii de război în Marea Egee și nici să pătrundă cu trupele pe teritoriul Ioniei. Pacea reprezenta o simplă recunoaștere a unei stări de fapt: regele persan renunța în *chip tacit* la dominația sa asupra cetățitorilor grecești de pe coasta de apus a Asiei Mici, iar Athena renunța, *tot astfei*, la politica ei orientală dusă pînă atunci, recunoscînd stăpînirea regelui persan asupra Ciliciei, Egiptului și Ciprului.

20. Însemnătatea războaielor medice nu poate fi subestimată. Mulțumită victoriilor grecești, civilizația hellenică s-a putut dezvolta nestingherită pînă la apogeul ei, constituind prin aceasta fundamentul și fermentul statornic al civilizației europene și, prin ea, a celei mondiale. În același timp, victoria asupra celui mai mare imperiu al vremii a dat grecilor o atît de mare încredere în forțele lor, încît spiritul lor a intrat într-o perioadă de neistovită putere de creație, înlăturînd barierele ce ședeau în calea liberii cugetări și promovînd un curent de înnoire în toate domeniile de activitate omenească. În fine, rezultatul cel mai neașteptat a fost ridicarea Athenei la rangul de primă putere în lumea hellenică, atît pe plan economic și politic, cît, mai ales, pe plan cultural.

Indicații metodice

Deoarece războaiele medice reprezintă o răscruce în istoria Greciei antice, tema are o însemnătate deosebită, așa încât necesită o tratare pregătită. De la început se impune observația că centrul de greutate al lecției nu trebuie să cadă pe operațiunile militare, ci pe opoziția dintre superioritatea morală a patriotismului manifestat de greci și agresivitatea despoților, opaci față de idealul de libertate pe care nu-l respectă, deoarece nu-l înțeleg. Din pregnanța acestui conflict și din rezolvarea lui în favoarea aceleia dintre părți care reprezenta un ideal superior de viață decurge valoarea educativă a lecției. De aceea, profesorul va trebui să insiste asupra momentelor în care subordonarea interesului individual celui colectiv (cazul spartanilor lui Leonidas la Thermopylae sau al athenienilor care și-au sacrificat teritoriul patriei în interesul cauzei comune) contribuie în chip esențial la crearea premiselor victoriei finale. În același timp, tema oferă una dintre cele mai oportune ocazii de a se analiza în chip concret notele care structurează noțiunile de război drept și nedrept, cu sublinierea rolului pe care conștiința apărării unei cauze drepte îl joacă într-o confruntare militară de forțe inegale. În sfârșit, se impune o subliniere deosebită a rolului pe care victoria greacă l-a jucat în dezvoltarea ulterioară a culturii hellenice, pe care, chiar dacă nu ar fi anihilat-o cu desăvârșire, stăpînirea persană ar fi redus-o considerabil, așa cum s-a întâmplat în Ionia care, să nu uităm, reprezenta pînă la cucerirea persană cel mai mare focar de cultură al Greciei. Cîteva lecturi comentate, scurte, dar sugestive, ca inscripția de pe monumentul ridicat la Thermopylae, îndemnul la luptă adresat combatanților de la Salamina (Eschil, *Perșii*.) sau judecata lui Herodot privind valoarea victoriei de la Salamina pentru păstrarea libertății Greciei (Herodot, cartea VII, cap. 139) sînt de natură să evidențieze prețuirea pe care atît contemporanii cît și generațiile următoare au dat-o acestor evenimente. O simplă comparație la hartă între întinderea Imperiului persan și aceea a teritoriului global al cetățîilor grecești ce l-au înfruntat, va sublinia măreția idealului pentru care grecii luptau și a victoriei pe care au cîștigat-o. Pe scurt, reușita lecției depinde, înainte de toate, de potențarea valențelor ei educative.

AUREL IORDĂNESCU